

Over Leven in de *1940 - 1945* Betuwe

CULEMBORG - Nog maar zeventig jaar geleden werd Culemborg in de vroege morgen van 10 mei 1940 opgeschrikt door ronkende vliegtuigmotoren en ratelend afweergeschut. Het was het sein voor enkele zeer turbulente dagen, die de oudere generatie Culemborgers als de dag van gisteren in de herinnering is gebleven. WWII-amateur historicus Richard van de Velde, docent op Lek en Linge in Culemborg, vindt het 'niet mogen vergeten' een essentieel onderdeel van de strijd voor vrede en gerechtigheid en hoopt dat onderstaand verslag tot een grotere kennis en meer inzicht zal leiden van de plaatselijke geschiedenis in de Tweede Wereldoorlog.

Huize De Bol aan de Beusichemsedijk.

De eerste oorlogsdagen in Culemborg

Johan van Empel met zijn dochter.

Huize de Bol.

Barbaraziekenhuis.

Trouwfoto familie Bosschaart.

Steenovenlaan.

Als gevolg van toenemende internationale spanningen kondigde Nederland op 29 augustus 1939 de algehele mobilisatie af. Alle verloven werden ingetrokken en reservepersoneel van alle legeronderdelen werden in actieve dienst geroepen en moesten zich voorbereiden op de staat van oorlog.

Doordat Culemborg onderdeel uitmaakte van de Hollandse waterlinie werd er vanwege het strategisch belang (m.n. de spoorbrug) in de periode hiervoor al een aanvang genomen met de plaatsing van bunkers bij de Diefdijk en van afweergeschut. Dit laatste werd opgesteld in neerklapbare schuurtjes bij huize 'De Bol' aan de Beusichemsedijk en in de omgeving van de spoorbrug en het veer. Zelfs midden in de stad op de Varkensmarkt stond luchtafweergeschut opgesteld.

Tijdens deze zogenaamde voormobilisatie-veranderde het 9300 zielen tellende Culemborg in een garnizoensstad. Er werden in Culemborg een groot aantal militairen van de luchtdoelbatterij ingekwartierd. De Fröbelschool in de Goilberdingstraat moest plaats maken voor een groot aantal Nederlandse soldaten. In het R.K.-parochiehuus in de Grote Kerkstraat was de 3e Compagnie Pioniers (3CP) gelegerd. In de grote zaal hadden de soldaten hun slaapplekken. Het voorste gedeelte werd gebruikt als kantine. Op het speelterrein 'De Doelen' te Culemborg kwamen eveneens een groot aantal Nederlandse soldaten, in tentenkampen, als ook in het voormalige gebouw 'Maria Regina' op de Varkensmarkt. Het gebouw De Trio in de Binnenmolenstraat werd tevens voor de Nederlandse strijdkrachten gevorderd, terwijl sigarenkistjesfabriek de Imprimator in de Pijssestraat kort tevoren daarvoor in gebruik was genomen.

Er werden voor de stad ook vast enkele regelingen getroffen: in het geval van oorlog zouden het Barbaraziekenhuis, het Seminarie en het Elisabethweeshuis als noodhospitaal voor de gewonde militairen en burgers worden ingericht. Evacuatieplannen waren al voorbereid. Evacuëren op eigen initiatief werd door de Commissie Burgerbevolking niet toegestaan.

Op 10 mei vielen de Duitsers Nederland binnen. Door een overrompelingstactiek probeerden zij een beslissing te forceren. 's Nachts om drie uur werd de grens overschreden door marcherende troepen, pantservoertuigen en in de lucht met behulp van transportvliegtuigen die ver achter de Hollandse Waterlinie parachutisten dropten. Culemborgers werden die vrijdagmorgen gewekt door ronkende vliegtuigmotoren en ratelend afweergeschut. Duitse vliegtuigen scheerden laag over de Culemborgse huizen en mitrailleurkogels ketsten over de straten. Veel daken en ramen moesten het ontgelden. De bevolking schuilde binnenshuis en in kelders.

Het Barbaraziekenhuis was ingericht als Rode Kruishospitaal. Militaire artsen opereerden hier de eerste oorlogsdagen militairen, die in de Peellinie en Grebbeberg gewond waren geraakt. Enkele zwaar gewonden werden per gevorderde V&D- vrachtwagen naar het militair hospitaal in Utrecht gebracht. De toevloed van militaire gewonden was op een bepaald moment zo groot dat er zelfs door gebrek aan verbandmiddelen altaarkleden van de nonnen tot repen werden geknipt.

Zowel op vrijdag 10 mei als zaterdag 11 mei slaagde het Culemborgs afweergeschut erin Duitse toestellen neer te halen. Een kwam in Schalkwijk terecht, de andere in Houten. Het afweergeschut bij huize De Bol had het bij Duitse luchtaanvallen zwaar te verduren en dat kostte het leven aan de Haarlemse dienstplichtige Albert Bronkhorst.

Er was bij Culemborg geen verkeersbrug voor troepenverplaatsingen, vandaar dat er een pontonbrug werd geslagen. Deze lag op ongeveer 200 meter van de spoorbrug, ter hoogte van de tegenwoordige pontveer. De Duitsers hadden het hier in de eerste oorlogsdagen geregeld op gemunt. Deze pontonbrug werd in de namiddag van de 13e mei afgebroken. Voor het overzetten van de troepen werd hierna de spoorbrug gebruikt.

Als gevolg van Duitse luchtaanvallen bij de brug(gen) van Culemborg

waren tussen 11 mei en 14 mei 1940 zeven gesneuvelde Nederlandse dienstplichtige militairen te betreuren. De meesten waren gestationeerd bij de daar opgestelde luchtafweerbatterij: Jan Edink uit Kampen, Kees Hoogeveen uit Rotterdam, Berend Lunshof uit Assen, Tinus Willemse uit Haarlem, Aad de Zeeuw uit Terneuzen en Berend van Zon uit Holten en Pieter van Asch uit Geldrop.

Op zondagmiddag 12 mei 1940 werden tijdens beschietingen door Duitse vliegtuigen in de Triowijk te Culemborg twee personen dodelijk getroffen. De 68-jarige heer Johan van Empel, woonachtig in Bergen op Zoom, was op familiebezoek op de 1e Triostraat. Hij liep samen met zijn schoonzoon langs de gracht aan de Triosingel, toen de kogels insloegen. Zijn schoonzoon sprong meteen achter een heg en bleef ongedeerd, maar de gepensioneerde politieagent vond daarbij de dood. Bij dezelfde Duitse actie kwam ook de 85-jarige mevr. C. de Kruijff-van Ingen uit Kesteren om het leven. Zij was op dat moment op visite in de 2e Triostraat. Ze was weduwe van een veldwachter uit Kesteren en had negen kinderen. De stoffelijke overschotten van beide slachtoffers, werden samen met een op natuurlijke manier overleden Culemborgse vanuit het Algemeen ziekenhuis per vrachtauto overgebracht naar de NH-begraafplaats aan de Achterweg. Alle drie personen werden vanwege de beschietingen en de optredende duisternis, in hetzelfde graf begraven. Dit graf is inmiddels geruimd.

Op 13 mei (2e Pinksterdag) vormden Duitse vliegtuigen nog steeds het grootste gevaar. Een vloog er over de Volenkampen en doordat een van zijn bommen terecht kwam in het grasveld voor Sprokkelenburg, waarin de Nederlandse militaire staf lag ingekwartierd, stortte door de hevige luchtdruk de gehele voorgevel van deze prachtige villa in.

Tegen de avond kregen de troepen in Culemborg de legerorder zich terug te trekken achter de Hollandse waterlinie. Lichten in de stad moesten worden gedoofd en in een flauw schijnsel hoorde men het onophoudelijke voorbijtrekken van militaire wagens, motoren, paarden, keukenwagens, eigenlijk alles wat bij een leger hoort. Slechts twintig soldaten en een kapitein bleven in de stad achter. Geen wonder dat de meeste inwoners die nacht van angst geen oog dicht deden.

Op dinsdagmiddag 14 mei rond vier uur ontploften kort na elkaar twee granaten in het Havendijkkwartier. Deze waren afkomstig van Duitse artillerie die stond opgesteld aan de overzijde van het Beusichemse veer. Zij probeerden Fort Everdingen te raken. Een granaat sloeg in naast café Lachniet (tegenwoordig De Ceintuur) aan de Havendijk. De ander op een huis Achter de Vismarkt dat werd bewoond door de familie Bosschaart. Piet stond samen met zijn vijfjarige zoon Joop op dat moment in de voordeuropening van hun huis te kijken naar overvliegende Duitse vliegtuigen. Hij werd dodelijk getroffen door de schervenregen, maar de kleinere Joop raakte slechts lichtgewond. De vrouw van Piet, die boven in het kraambad lag, kwam hierbij ook om. De wieg van hun zes dagen oude baby Zwaantje was door de luchtdruk omgevallen en hierdoor overleefde zij de explosie. De granaatscherven zaten in de onderzijde van het matrasje.

Joop is liefdevol opgevangen door zijn opa en oma in Culemborg en Zwaantje, die enkele jaren later kinderverlamming kreeg, ging naar haar oma in Leerdam. Beiden zijn nog steeds in leven.

Dit voorval was voor het grootste deel van de bevolking van het Havendijkkwartier en de nabij de spoorbrug gelegen Veerweg en de Leerdamsebuurt, het sein te vluchten naar de binnenstad. Ot de Beus riep toe: „Allemaal naar de Grote kerk.“ Hier kregen de aanwezigen omstreeks 17.00 uur te horen: „Ieder vlucht op eigen gelegenheid zo spoedig mogelijk in de richting Beusichem. Niet naar Leerdam, want daar liggen de mijnen.“

Wordt vervolgd: De evacuatie naar Beusichem

Website van Richard van de Velde: www.oorlogsslachtoffersculemborg.nl